

วิพากษ์ข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์

พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

A critique of the Debate on Devadatta as the Buddha's Rival in

Theravada and Mahāyāna Scriptures

¹พระณัฐภัทร กิจจกาโร ²พระมหาดิเดช สติวโร

³พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี ⁴ประเวศ อินทองปาน

¹Phra Natthapat Kiccākaro ²Phramaha Adidej Sativaro

³Phramaha Khwanchai Kittimethi ⁴Prawet Intongpan

¹²³คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹²³Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁴คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

⁴Faculty of Humanities, Kasetsart University

¹Corresponding Author, Email: Armumum@gmail.com

Received September 16, 2023; Revised November 13, 2023; Accepted: December 4, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน 2) เพื่อวิเคราะห์บริบทข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน และ 3) เพื่อวิพากษ์ข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยทางด้านเอกสาร จากแหล่งข้อมูล คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ชั้นรองของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์เถรวาทและนิกายที่แตกออกมาจากเถรวาท คือ อัมมคุตติกะ มหิสาสกะ สัพพัตถิกวาทะ และมูลสัพพัตถิกวาทะ ปรากฏประวัติพระเทวทัตในตำนานหลักประมาณ 15 เรื่อง คัมภีร์ฝ่ายมหายาน ได้แก่ มหาสังฆิกวินัย-วิภังค์ ลลิตวิสตระ พุทธจริต มหาวัสตุอวทานมี 2-4 เรื่องเท่านั้น ส่วนสังฆกรรมบุญทริกสูตรไม่มีกล่าวไว้ การตีความเรื่องพระเทวทัตมี 2 แบบคือ การตีความตามตัวบททางคัมภีร์และการตีความแบบขรรวาสวิสัย เมื่อการตีความตามตัวบทมีข้อจำกัดจึงจำเป็นต้องใช้การตีความแบบหลังซึ่งทำให้ทราบว่าเรื่องพระเทวทัตกระทำสังฆเภทมีจุดเริ่มต้นจากวัตถุ 5 ประการ พระเทวทัตมิได้เป็นคนบาปดังที่เข้าใจกันแต่เป็นเพียงภิกษุที่เคร่งครัดในอุตงควัตร การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมกำลังมีอิทธิพลต่อข้อวัตรของคณะสงฆ์ พระเทวทัตกังวลเรื่องการเปลี่ยนแปลงจึงข้อวัตรที่เคร่งครัด แต่เมื่อข้อเสนอมิผ่านการเห็นชอบส่งผลให้พระเทวทัตและพวกแยกคณะของตน ผู้บันทึกคัมภีร์มีความจำเป็นต้องบันทึกคัมภีร์เพื่อมิให้ภิกษุอื่นนำพระเทวทัตมาเป็นต้นแบบ

คำสำคัญ: การวิพากษ์; ข้อถกเถียง; เทวทัต; คู่ปรับ

Abstract

This research paper aimed: 1) to explore the debate on Devadatta as the Buddha's rival in Theravada and Mahāyāna scriptures, 2) to analyze the context of the debate about Devadatta as the Buddha's rival in Theravada and Mahāyāna scriptures, and (3) the criticize the debate on Devadatta as the Buddha's rival in Theravada and Mahāyāna. This research is made by a qualitative method applying particularly on documentary research from Theravada and Mahāyāna Buddhist scriptures. The research results were found that Theravada scriptures and sects that branched out from Theravada are of Dhammakuttika, Mahisāsaka, Sabpatthikavāda and Mūla-Sabpatthikavāda. There appear to be approximately 15 stories of the history of Devadatta in the main legends. The Mahāyāna scriptures, the Mahāsamghika-Vibhaṅga, Lalitavistara, Buddhacarita, and Mahāvastu Avadāna, have only 2-4 stories. As for the Lotus Sutta, it is not mentioned. There are two types of interpretations of the Devadatta: the interpretation done according to the scriptural text and the secularism interpretation. Since the interpretation done according to the text is limited, then it is necessary to use the latter, which reveals that the story of Devadatta's action in schism began with five objects. Devadatta was not a sinner as is commonly understood, but was only a monk who strict in Dhutaṅga. Economic and social developments were influencing the Sangha's practices. Devadatta was concerned about change and therefore had strict observances. But when the proposal was not approved, he and his group split up. The text recorders had to record the texts prohibiting other monks not to see Devadatta as a role model.

Keywords: Critique; Debate; Devadatta; Rival

บทนำ

การทบทวนเนื้อหาของพุทธประวัติในสมัยพุทธกาลและชาดกทำให้ทราบว่า พระเทวทัตเป็น คู่ปรับหรือปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้าตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ พระเทวทัตเป็นเสมือนชั่วตรงข้าม ที่ก่อเรื่องอันเป็นอาทิก็มีบุคคลให้ทรงบัญญัติสิกขาบทและเป็นมารผู้หนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงเผชิญ ในขณะประดิษฐานพระศาสนาให้มั่นคง ในพระไตรปิฎกเถรวาทกล่าวถึงพระเทวทัตในพระวินัยปิฎก เป็นครั้งแรกโดยปรากฏขึ้นในฐานะพระญาติของสีหัตถะกุมาร เทวทัตกุมารออกบวชพร้อมศากยราชกุมารทั้ง 5 พร้อมกับบรรลุลุณณะและอภิเษกจนได้ฤทธิขึ้นปุณณ ภายหลังเกิดความละโมภในลาภสักการะจึงต้องการปกครองสงฆ์ด้วยตนเอง นำไปสู่อนันตริยกรรมมีโลหิตุปบาท และสังฆเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 331-343 หน้า 170-202, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, 2539) เป็นผลสำคัญ ส่วนในคัมภีร์ชั้นรองคืออรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก พระพุทธโฆสะได้พรรณนาเรื่องอันประกอบด้วยบาปอกุศลที่พระเทวทัตกระทำต่อพระโพธิสัตว์ในอดีตหลายภพชาติอีกด้วย เช่น เสรีชาดกอันเป็นชาติแรกที่พระเทวทัตผูกเวรในพระโพธิสัตว์ (อรรถกถาพระไตรปิฎก

ภาษาไทย, เล่มที่ 1 หน้าที่ 3 ข้อที่ 175-177, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) สมมติว่าพระเทพพรหมญาณมุนีเป็นผู้คิดต่อชนทุกคนไปก็หาไม่ เป็นผู้ประพจน์ผิดเฉพาะพระโพธิสัตว์เท่านั้น” (มีลิตปัญหาปกรณ์ภาษาไทย, ข้อที่ 7 หน้าที่ 302-303, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540) ในภาพรวมแล้วประวัติพระเทพพรหมญาณมุนีในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองของพระพุทธศาสนาเถรวาทสะท้อนภาพพระเทพพรหมญาณมุนีในฐานะคนบาปต่อทั้งพระศาสนาและพระศาสนามากกว่าจะเป็นคนดี (สิริ เพ็ชรไชย, พระคัมภีร์สารัตถที่ปณี (แปล) ภาค ๔, เล่มที่ 4 หน้าที่ 264 ข้อที่ 366, 2542) อันได้แก่ การเป็นผู้มีความเพียรในสมณกรรมฐานหรือการบำเพ็ญบารมีจนเกิดเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในอนาคตกาล (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, ข้อที่ 81 หน้าที่ 80, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) นำไปสู่ข้อถกเถียงที่ว่า เหตุใดบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยของพระเทพพรหมญาณมุนีจึงขัดแย้งกันเช่นนั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาโดยนัยยะทางประวัติศาสตร์ศาสนา พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเป็นมาก่อนพระพุทธศาสนานิกายอื่นทั้งหมด ส่งผลให้คำสอนและเรื่องราวแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นต้นเค้าหรือรากเหง้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ภายหลังจากสังคายนาครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ร่องรอยของการแยกนิกายอย่างพวมมหาสังฆิกะ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, นิทานกถา ข้อที่ 161, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) ก็มีพัฒนาการเป็นนิกายมหายานในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า ในความคิดของผู้แยกนิกายนั้นจะมีทัศนคติและมุมมองอย่างไรต่อผู้กระทำสังฆเภทอย่างพระเทพพรหมญาณมุนี เพราะพระเทพพรหมญาณมุนีเป็นบุคคลเดียวที่กล้าทุลาฆวัตถุ 5 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 1 ข้อที่ 409 หน้าที่ 441-442, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันเป็นข้อวัตรที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตและยังเป็นบุคคลเดียวที่กล้าท้าทายพระราชอำนาจเพื่อปกครองสงฆ์ ในขณะที่พวมมหาสังฆิกะตอนจะแยกออกจากนิกายหลักอย่างเถรวาทก็ได้เสนอวัตร 10 ประการเพื่อท้าทายอำนาจพระพุทธานิกายเดิมเช่นกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 446 หน้าที่ 393, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นิกายมหาสังฆิกะตามประวัติศาสตร์ที่บันทึกในคัมภีร์พระบาลีแห่งพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ามีจุดเริ่มต้นหลังจากการมรณภาพของพระเทพพรหมญาณมุนี ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่าพวมมหาสังฆิกะเป็นพวกพระเทพพรหมญาณมุนีที่นำศึกษา คือ ในเมื่อพวมมหายานที่มีพัฒนาการจากพวมมหาสังฆิกะมีความเชื่อและทัศนคติต่อข้อวัตรต่างจากพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว คณะสงฆ์นิกายมหาสังฆิกะจะบันทึกเรื่องราวของพระเทพพรหมญาณมุนีอย่างไรในฐานะผู้เห็นต่างทางข้อวัตรคล้าย ๆ กัน ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานไว้เบื้องต้นว่า ประวัติของพระเทพพรหมญาณมุนีระหว่างพระพุทธศาสนา 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาทและนิกายมหายานน่าจะแตกต่างกันอยู่บ้างไม่มากนัก

ทั้งนี้ พระมหาไกรวรรณ ชินทตฺติโย ได้จัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่องการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทพพรหมญาณมุนีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยศึกษาเฉพาะในพระไตรปิฎกเถรวาทฉบับภาษาไทย พบว่า พระเทพพรหมญาณมุนีเกิดมาเพื่อพยายามขัดขวางและก่อโทษแก่พระพุทธานุภาพนับตั้งแต่ชาติที่เป็นพ่อค้าชื่อเสรีวะเป็นต้นมา บุคคลที่หลงเชื่อถ้าขาดปัญญาทำให้ได้รับผลร้ายตามมา ผลกรรมของพระเทพพรหมญาณมุนีคือการถูกรณีสืบในที่สุด (พระมหาไกรวรรณ ชินทตฺติโย (ปณฺณชฺร์, 2546) ทั้งนี้งานวิจัยดังกล่าวยังขาดการศึกษาโดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์ฝ่ายมหายานและหลักฐานที่เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงช่องว่างในการศึกษาวิจัยประวัติความเป็นมาของพระเทพพรหมญาณมุนี

ดังนั้น สมมติฐานที่ผู้วิจัยตั้งไว้จึงนำไปสู่การสำรวจประวัติความเป็นมาของพระเทวทัต ชาติกำเนิด บุคลิกลักษณะ วิกรกรรม และผลของการกระทำให้ครบถ้วนทั้งคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน รวมไปถึงการจัดหมวดหมู่ประเด็นต่าง ๆ ที่เหมือนกันเมื่อขั้นตอนดังกล่าวครบถ้วนแล้วจึงนำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นเพื่อให้ได้ข้อมูลว่าพระเทวทัตในทัศนคติของแต่ละนิกายเป็นอย่างไร จะเหมือนกันหรือต่างกันเท่าไรหรืออย่างไรบ้าง แต่ละนิกายมีข้ออ้างที่สนับสนุนหรือโต้แย้งกันอย่างไร บทความวิจัยนี้จึงนำเสนอ ข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน รวมไปถึงการวิเคราะห์และการวิพากษ์ในประเด็นดังกล่าวด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่า ผลของการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการศึกษาเรื่องพระเทวทัตและบุคคลในประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เพราะเกิดองค์ความรู้ในด้านการศึกษาเชิงคัมภีร์ที่มีการตีความทั้งแบบตามตัวบทและตามแบบขรรวาสวิสัย ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนามีคุณค่าในเชิงวิชาการที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน
2. เพื่อวิเคราะห์บริบทข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน
3. เพื่อวิพากษ์ข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติความเป็นมาของพระเทวทัตที่สัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์สาวกจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย อรรถกถาภาษาไทย ฎีกาภาษาไทย (หรือบาลี) และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยจะศึกษาควบคู่ไปกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่สำคัญ คือ สัทธรรมบุดนทริกสูตร สรวาสติวาทพุทธจริต มหาวิสตุอทาน ลลิตวิสตระ ทวาทศวิหรณสูตร บันทึกของภิกษุจีน และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้ตอนต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการศึกษาแบบการตีความเชิงขรรวาสวิสัย (Secularism Interpretation) เพื่อนำไปสู่การพิจารณาบริบทเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาที่มี รวมถึงนำเสนอสิ่งที่วิเคราะห์ได้ไปสู่กระบวนการวิพากษ์ ผู้วิจัยเชื่อว่าการใช้วิธีดังกล่าวจะทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีความเป็นกลางทางวิชาการ และเขียนสรุปเชิงพรรณนาต่อไป

ผลการการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1. ผลการวิจัยพบว่าข้อมูลเรื่องพระเทวทัตที่กลายมาเป็นข้อถกเถียงมีรายละเอียดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแต่ละนิกาย ดังต่อไปนี้

1) ในพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ประวัติพระเทวทัตโดยส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ และ ขันธกะ ในมหาวิภังค์ประกอบด้วยเรื่องพระเทวทัตทูลขอวัตถุ 5 ประการ และการทำสังฆเภทจนทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติอาบัติสังฆาติเสสข้อที่ 10 และ 11 ส่วนในขันธกะจะประกอบด้วยรายละเอียดที่เพิ่มเติมมาจากส่วนมหาวิภังค์ ในขันธกะกล่าวถึงตั้งแต่พระเทวทัตออกบรรพชาพร้อมศากยราชกุมารจนถึงเหตุการณ์ที่พระอัครสาวกนำภิกษุ 500 กลับจนพระเทวทัตอาเจียนเป็นเลือด ส่วนอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นรองอื่นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1) อรรถกถาชาดก มีเรื่องขยายความจำนวน 78 ชาดก โดยย้อนอดีตชาติที่พระโพธิสัตว์และพระเทวทัตเคยได้ผูกกรรมกันมา เริ่มตั้งแต่ชาติแรกคือเสริวณิชาดก (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, ชาดก เล่มที่ 1 หน้าที่ 175-177 ข้อที่ 3, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556)

1.2) อรรถกถาธรรมบท กล่าวถึงวิบากกรรมของพระเทวทัตต่อจากพระไตรปิฎกว่า พระเทวทัตนอนเป็นไขอยู่ 9 เดือน ต่อมาจึงต้องการเข้าเฝ้าพระศาสดา แต่ได้ถูกธรณีสูบก่อนพบพระศาสดาที่ริมฝั่งสระโบกขรณีใกล้วัดเชตวันแล้วไปเกิดในอเวจีถูกตรึงด้วยหลาวเหล็ก (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, ธรรมบท เล่มที่ 1 หน้าที่ 138-141 ข้อที่ 17, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556)

1.3) อรรถกถาขุททกนิกาย จุฬนิตเทส ระบุถึงการพยากรณ์ของพระเมตไตรยพุทธเจ้าว่าพระเทวทัตจะไปตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าอัญญิสสระ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, จุฬนิตเทส หน้าที่ 80 ข้อที่ 81, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556)

1.4) มลีนทปัญหปกรณ์ ตอบปัญหาสำคัญว่า พระพุทธเจ้าบวชให้พระเทวทัตเพราะทรงต้องการให้พระเทวทัตหลุดออกจากวงจรแห่งบาปอกุศลอันไม่จบสิ้น (มลีนทปัญหปกรณ์ฉบับภาษาไทย, หน้า 177 ข้อ 3, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540)

2) ในพระไตรปิฎกฝ่ายมหายาน (มหาปิฎกไทโซ) ประกอบด้วยประวัติพระเทวทัตจากพระพุทธศาสนาหลายนิกาย คือ มหาสังฆิกะ อัมมคุตติกะ มหิสาสกะ สัพพัตถิกวาหะ และมูลสัพพัตถิกวาหะ โดยในฝ่ายมหายานก็ปรากฏเรื่องพระเทวทัตใน 2 คัมภีร์หลัก ๆ เช่นกัน คือ มหาวิภังค์ และ ขันธกะ เนื้อหาเกี่ยวกับพระเทวทัตที่เป็นส่วนตำนานหลักเหมือนกันกับฝ่ายเถรวาทจะมีรายละเอียดกว้างขวางออกไปตามแต่นิกาย มหาสังฆิกะกล่าวถึงพระเทวทัตเพียงแค่การทูลขอวัตถุ 5 ประการและการกระทำสังฆเภท ส่วนนิกายอัมมคุตติกะ มหิสาสกะ สัพพัตถิกวาหะ และมูลสัพพัตถิกวาหะประกอบด้วยเหตุการณ์ที่พระเทวทัตกระทำอาชญากรรมต่อพระพุทธเจ้าหลายเหตุการณ์ ในคัมภีร์ชั้นรองอย่างชาดกและอวทานของฝ่ายมหายาน ได้แก่ ลลิตวิสตระ พุทธจริต มหาวิสตอวทาน สัทธรรมบุดนทริกสูตร และทวาทศวิหรณสูตร มีรายละเอียดดังนี้

2.1) ลลิตวิสตระ พระเทวทัตเป็นบุคคลที่มีศักยภาพและสมรรถภาพดีกว่า พระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ได้พรรณนาเหตุการณ์ประลองศิลปศาสตร์และวิทยายุทธ พระโพธิสัตว์มี พระราชสมรรถภาพทั้งสองด้านแบบที่ไม่มีใครเทียบ เนื้อเรื่องจึงแสดงออกถึงการยกย่องพระโพธิสัตว์ให้มีความสามารถเหนือกว่าทุกคนโดยเฉพาะพระเทวทัต พระพุทธเจ้าจึงเป็นบุคคลที่ควรยกย่องอย่างสูงสุดในฐานะผู้ที่ปราศจากข้อกังขาใด ๆ ทั้งในด้านร่างกายที่เข้มแข็ง สติปัญญาที่รอบรู้ และจิตใจที่กอรปด้วยเมตตากรุณา (Mitra, R., 1881)

2.2) พุทธจริต พระเทวทัตมีจิตคิดร้ายต่อพระพุทธเจ้าเพราะความริษยาในพระเกียรติคุณของพระพุทธองค์ แม้พระเทวทัตจะออกบวชในสำนักพระศาสดาพร้อมกับเจ้าชายตระกูลศากยะ แต่นิสัยในตอนเป็นสมณะก็มีได้เหมือนกับสาวกองค์อื่น กลับคิดแบ่งแยกสงฆ์เพื่อปกครองและกระทำการวางแผนเพื่อปลงพระชนม์ใน 2 วาระ คือ กลิ้งหินลงจากเขาคุรุทฎฐะและปล่อยช้างป่าคลั่ง แต่พระพุทธองค์ก็มีทรงปริณิพพานด้วยความพยายามนั้น (Willemen, C., 2009)

2.3) มหาวิสตุทธทาน ประวัติความเป็นมาของพระเทวทัตในคัมภีร์มหาวิสตุทัตทั้ง 3 ตอน จะประกอบด้วย ตอนแรกพระเทวทัตจะเกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ในฐานะคู่วิบากกรรมซึ่งอยู่ในรูปแบบชาดกทั้งสามเรื่อง ในตอนที่ 2 เป็นเรื่องเล่าประเภทชาดกสมเหตุการณสมัยเยาว์วัยที่แสดงศักยภาพของพระโพธิสัตว์ที่เหนือกว่าพระเทวทัตในเรื่องความเป็นผู้นำและพลังกำลัง ส่วนตอนที่ 3 เป็นเหตุการณ์สมัยออกบวชจนถึงเริ่มเข้าสู่เพศสมณะในสมัยพุทธกาล แสดงสัญญาณเริ่มต้นว่าการบำเพ็ญในเพศสมณะจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์และการปฏิบัติของพระพุทธองค์ที่แตกต่างจากกุลบุตรศากยราชคนอื่น ๆ (สำเนียง เลื่อมใส, 2553, Jones, J.J., 1952)

2.4) สัทธรรมบุนทริกสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายถึงอดีตชาติของพระองค์ ในขณะที่แสวงหาโมกขธรรม พระเทวทัตเป็นภิกษุผู้รู้ธรรมนั้นได้สอนธรรมแก่พระโพธิสัตว์ พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระเทวทัตดุจกลียาณมิตรเพราะทำให้ทรงตรัสรู้ได้ และทรงพยากรณ์อนาคตของพระเทวทัตว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า เทวราช ในท้ายบทของคัมภีร์พรรณนาถึงคุณแห่งการยอมรับพระสูตรในบทนี้ว่ามีอานิสงส์ใหญ่โดยเฉพาะจะถึงสุคติโลกมนุษย์ และสวรรค์ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2543, Kubo, T., Yuyama, A., 2007)

2.5) ทวาทศวิหรณสูตร จัดเป็นชาดกเรื่องหนึ่ง กล่าวถึงประวัติพระเทวทัตว่า เกิดวันที่ 7 เมษายน (ก่อนพระโพธิสัตว์ 1 วัน) เป็นโอรสของพระเจ้าอมิตทนะ และมีพระอนุชาหนึ่งพระองค์ชื่อว่า เจ้าชายอานนท์ (มหาปิฎกไทโชภาษาจีน, เล่มที่ 4 พระสูตรที่ 195 หน้าที่ 146 แถวที่ 3 บรรทัดที่ 7-16, CBETA Buddhist Electronic Buddhist Scripture Foundation, 1988)

3) บันทีกของภิกษุจีน 3 รูป คือ ฟาเหียน เสวียนจาง และอู่จิง

ภิกษุฟาเหียนจาริกไปอินเดียเมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 เขาพบว่า ในที่นั้นมีกลุ่มนักบวชซึ่งเป็นสาวกของพวกพระเทวทัตที่นับถือเฉพาะพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ก่อนหน้า ได้แก่ พระกุกสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า และพระกัสสปพุทธเจ้าเท่านั้น และไม่พบว่านักบวชเหล่านั้นนับถือพระศากยมุนีพุทธเจ้า (Deeg, M., 1999) ภิกษุเสวียนจางได้เดินทางไปอินเดียแถบเบงกอลตะวันตกที่เมืองกรรมสุวรรณ ได้สำรวจพบอาราม 3 แห่งซึ่งน่าจะเป็นที่จำอยู่ของพวกสาวกพระเทวทัตเนื่องจากผู้บันทึกสังเกตเห็นข้อวัตรบางประการ เช่น การไม่บริโภคผลิตภัณฑ์จากนมซึ่งเป็นหนึ่งในข้อห้ามของนิกายดังกล่าว (Dutt, N., 1978, Deeg, M., 1999) ภิกษุอู่จิงบันทึกประวัติของสาวกพระเทวทัตไว้ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์นิกายมูลสัพพัตติกาทะ-กรรมวาจาว่า ปรากฏภิกษุนิกายเทวทัตจำนวนมากในดินแดนแถบตะวันตก (อินเดียตะวันตก?) มีจำนวนมากที่อยู่ปะปนกับภิกษุทั้งหลายที่นำลัทธิ สมาทานกฎระเบียบของพระพุทธเจ้าบางเวลา และบิณฑบาตโดยใช้น้ำเต้าแทนบาตร ภิกษุพวกนี้เป็นพวกนอกกรีตในสายตาทิเบตจากที่มีหลักฐานในบันทึกเหล่านี้จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าแนวคิดของพระเทวทัตมิได้สูญหายไปภายหลังจากพระเทวทัตถูกธรณีสูบ ยังคงมีการสืบทอดโดยสาวกของพระเทวทัต

จากผลการศึกษาเชิงเปรียบเทียบคัมภีร์ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน ผู้วิจัยได้นำการศึกษาของมูเคอจีมาเป็นกรอบ ทำให้ได้ทราบว่า คัมภีร์ฝ่ายเถรวาทเริ่มบันทึกประวัติพระเทวทัตในทางบาปอกุศลในคัมภีร์วินัยปิฎก วิภังค์ อันเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ก่อน ต่อมาคัมภีร์วิภังค์และคัมภีร์ชั้นธกะของนิกายที่แตกออกมาจากเถรวาทก็รับอิทธิพลทางคัมภีร์โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ เถรวาทวินัย จุลวรรค สังฆเภทชั้นธกะ มีมากที่สุด 15 เรื่อง , มหาสากวินัย วิภังค์ มีมากที่สุด 15 เรื่อง, ัมมคุดติกวินัย วิภังค์ มีมากที่สุด 14 เรื่อง, สัพพัตติกวาทวินัย เทวทัตวิสตุ มีมากที่สุด 16 เรื่อง และมูลสัพพัตติกวาทวินัย สังฆเภทวิสตุ มีมากที่สุด 26 เรื่อง ส่วนคัมภีร์ฝ่ายมหายาน ได้แก่ มหาสังฆิกวินัย-วิภังค์ มี 2 เรื่อง คัมภีร์ชั้นรองอย่างลลิตวิสตระ มี 2 เรื่อง, พุทธจริต มี 4 เรื่อง, มหาวิสตุอวทาน มี 4 เรื่อง และสัทธรรมปุณฑริกสูตรไม่มีกล่าวไว้ และจากคัมภีร์พระวินัยของนิกายเถรวาทถึงนิกายสัพพัตติกวาทะบันทึกประวัติพระเทวทัตในจำนวนที่ไม่ต่างกันมากประมาณ 14-16 เรื่อง แต่ละเรื่องก็เหมือนหรือคล้ายกันในเนื้อหาสาระ แต่เมื่อนิกายมูลสัพพัตติกวาทะบังเกิดขึ้น นิกายดังกล่าวก็ได้ขยายเรื่องพระเทวทัตให้กว้างขวางออกไป สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายที่แตกออกมาคือ มหาสากะ ัมมคุดติกะ สัพพัตติกวาทะ มีพัฒนาการเรื่องประวัติของพระเทวทัตอันคงที่ เว้นแต่นิกายมูลสัพพัตติกวาทะเท่านั้นที่ขยายเรื่องพระเทวทัตออกไปเป็นจำนวนมากโดยภาพรวมแล้วฝ่ายเถรวาทบันทึกเรื่องพระเทวทัตมากกว่าคัมภีร์ฝ่ายมหายาน คือ มหาสังฆิกะและโลโกตตราวาท ดังนั้นทำให้แบ่งสายคัมภีร์ออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มเถรวาทและที่รับอิทธิพลจากเถรวาท และกลุ่มมหายาน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ผู้วิจัยพบข้อถกเถียงดังต่อไปนี้

2.1 พระเทวทัตเสนอวัตถุ 5 ประการด้วยเจตนาอย่างไร? พระไตรปิฎกระบุถึงวัตถุ 5 ประการว่าเป็นธุดงค์วัตรที่เคร่งครัดแต่พระพุทธเจ้าจึงมีทรงอนุญาตให้ปฏิบัติตลอดชีวิต นักวิชาการคือเรจินัลด์ เอ เรย์ มองว่า คณะสงฆ์เถรวาทเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่ยอมให้บัญญัติวัตรเหล่านั้นเพราะนิยมการอยู่ในเขตบ้านมากกว่าเขตป่า (Ray, R.A., 1999) ในขณะที่พระเทวทัตทูลขอเรื่องการอยู่ป่าเป็นวัตรโดยตลอดชีวิต ข้อถกเถียงนี้จึงเกิดประเด็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่าตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพระศาสนาดังแสดงในคัมภีร์ชั้นธกะมหาวรรคว่า “บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือควงไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะคือ ควงไม้นั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ วิหาร...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 4 ข้อที่ 73 หน้าที่ 102, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่ทำไมคณะสงฆ์เถรวาทจึงไม่ยอมให้มีการอยู่ป่าดังที่เสนอ ในพระไตรปิฎกให้เหตุผลว่า “ภิกษุรูปใดปรารถนาจะจงอยู่ป่าเกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจะจงอยู่ในละแวกบ้านเกิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 343 หน้าที่ 200, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนเรย์อ้างว่า “ความเคร่งครัดของพระเทวทัตในวัตรแบบธุดงค์เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้แต่งคัมภีร์ยุคต่อมามองเขาในแง่ร้าย” (Ray, R.A., 1999) ส่วนอ็องเดร บาโร มองว่า พระเทวทัตแค่ต้องการพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์กลับมาอีกครั้ง (Bureau, A., 1997) จะเห็นได้ว่าการตีความเจตนาของพระเทวทัตในยุคต่อมาเป็นไปได้ในทางบวกมากขึ้น

2.2 ทำไมฝ่ายเถรวาทจึงมองพระเทวทัตในแง่ร้ายมากกว่าฝ่ายมหายาน? จุดบ่งชี้สำคัญที่แสดงออกว่านิกายเถรวาทมองพระเทวทัตในแง่ร้ายคือ การบันทึกประวัติอันเป็นการกระทำบาปตั้งแต่ข้อมูลชั้นพระไตรปิฎกอันปรากฏมาในพระวินัยปิฎก ชั้นธกะ ฝ่ายเถรวาทและนิกายที่แยกออกมาจาก

เถรวาทคือ อัมมคุตติกะ มหิสาสะกะ สัพพัตถิกวาทะ และมูลสัพพัตถิกวาทะ ส่วนพระไตรปิฎกฝ่ายมหายาน (มหาสังฆิกะ) กลับไม่กล่าวถึงชื่อพระเทวทัตในคัมภีร์ส่วนเดียวกัน (พระมหาปิฎกไทโซ, เล่มที่ 22 พระสูตรที่ 1425 หน้าที่ 489 แฉกที่ 3 บรรทัดที่ 9-18) แต่กลับปรากฏเรื่องราวปอกุศลในคัมภีร์อื่น เช่น คัมภีร์วิภังค์ (พระมหาปิฎกไทโซ, เล่มที่ 22 พระสูตรที่ 1425 หน้าที่ 281 แฉกที่ 3 บรรทัดที่ 12 ถึง หน้าที่ 284 แฉกที่ 3 หน้าที่ 11) เมื่อไม่มีข้อมูลเรื่องการทำบาปของพระเทวทัตในส่วนนี้จึงทำให้เกิดคำถามว่า เพราะเหตุใดฝ่ายมหายาน (มหาสังฆิกะ) จึงไม่บันทึกเหมือนกับฝ่ายเถรวาท นำไปสู่ข้อสังเกตว่า ฝ่ายมหายานอาจมีทัศนคติต่อพระเทวทัตดีกว่าฝ่ายเถรวาทเพราะเนื่องจากเป็นผู้เห็นต่างทางข้อวัตรเหมือนกันดังแสดงออกในวัตถุ 10 ประการที่เป็นมูลเหตุแห่งการสังคายนาครั้งที่ 2 (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 446 หน้าที่ 373, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนฝ่ายเถรวาทที่มองพระเทวทัตว่าเป็นคนบาปนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเพราะต้องการคณะสงฆ์ที่เป็นเอกภาพและไม่ให้เกิดการเลียนแบบในอนาคต

2.3 ทำไมจึงเกิดการตีความพระเทวทัตในแนวทางใหม่จากภายในพระพุทธศาสนาเอง เช่น คัมภีร์ฝ่ายเถรวาท คัมภีร์ฝ่ายมหายาน? คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองมีวิวัฒนาการของการตีความพระเทวทัต คือ พระไตรปิฎกกล่าวถึงบาปอกุศลและคติของพระเทวทัตไปในทางเดียวกันคือนรก เช่น ในฝ่ายเถรวาทปรากฏพุทธพจน์ว่า “พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เยียวยาไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 22 ข้อที่ 62 หน้าที่ 565, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และนิกายมหาสังฆิกะว่า พระพุทธองค์ตรัสถึงวิบากกรรมของพระเทวทัตที่จะต้องตกนรก (พระมหาปิฎกไทโซ, เล่มที่ 22 พระสูตรที่ 1425 หน้าที่ 281 แฉกที่ 3 บรรทัดที่ 12 ถึง หน้าที่ 284 แฉกที่ 3 หน้าที่ 11) ต่อมาคัมภีร์ชั้นรอง ได้แก่ อรรถกถาขุททกนิกาย จุฬนิตเทส ได้ตีความต่อไปว่าพระเทวทัตจะสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าอัฐิสสระ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, จุฬนิตเทส หน้าที่ 80 ข้อที่ 81, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) และมีลัทธิปัญหาปกรณ์ก็กล่าวถึงเช่นเดียวกัน (มีลัทธิปัญหาปกรณ์ภาษาไทย, ข้อที่ 3 หน้าที่ 176, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540) ส่วนฝ่ายมหายานในสัทธัมมปุณฑริกสูตรยกย่องถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (Kubo, T., Yuyama, A., tr., 2007) เป็นต้น ดังนั้น ถ้าศึกษาประวัติพระเทวทัตตามลำดับคัมภีร์จะเห็นว่ามีความพยายามตีความพระเทวทัตไปในทางบวกมากขึ้นในคัมภีร์ชั้นรองที่ต่อมาจากชั้นพระไตรปิฎก ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเพราะผู้เรียบเรียงคัมภีร์ต้องการให้ประวัติพระเทวทัตสอดคล้องกับเรื่องกฎแห่งกรรมเพราะไม่มีวิบากกรรมใดจะยั่งยืนตลอดไป อีกทั้งกุศลกรรมของพระเทวทัตมีอยู่ ดังนั้นชีวิตในอนาคตของพระเทวทัตย่อมประสบกับวิบากที่เป็นกุศลเป็นอันมาก

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า มีประเด็นวิพากษ์ดังต่อไปนี้

3.1 ทัศนคติของพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายต่อพระเทวทัตต่างกันในบางประเด็นและเหมือนกันในบางประเด็น ประเด็นที่เหมือนกันคือในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทและมหายานเห็นตรงกันว่าพระเทวทัตกระทำสังฆเภทด้วยเจตนาไม่บริสุทธิ์ เช่น ในสังฆเภทชั้นธะของนิกายเถรวาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 343 หน้าที่ 199, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในสังฆาติเสสสิกขาบทของนิกายอัมมคุตติกะ (พระมหาปิฎกไทโซ, เล่มที่ 22 พระสูตรที่ 1428 หน้าที่ 594 แฉกที่ 1 บรรทัดที่ 28 ถึง แฉกที่ 2 บรรทัดที่ 4) และในสังฆาติเสสสิกขาบทของนิกายมหาสังฆิ

กะ (พระมหาปิฎกโท, เล่มที่ 22 พระสูตรที่ 1425 หน้าที่ 281 แฉกที่ 3 บรรทัดที่ 12 ถึง หน้า 284 แฉกที่ 3 บรรทัดที่ 11) เป็นต้น พระเทวทัตยังเกิดมาเพื่อเป็นบททดสอบให้แก่พระโพธิสัตว์ทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ต่อเมื่อพระศาสดาปรินิพพานไปแล้ว พระเทวทัตก็จะได้บำเพ็ญบารมีจนบรรลุโพธิญาณหรือปัจเจกโพธิญาณได้ ประเด็นที่ต่างกันคือระดับของการพรณาคูณและโทษในที่ไม่เท่ากัน ฝ่ายเถรวาทและนิกายที่แยกออกมาพรณาคูณโทษของพระเทวทัตมี 15 ถึง 26 เรื่องมากกว่าฝ่ายมหายานที่มี 2 ถึง 11 เรื่องเท่านั้น และยังพรณาคูณน้อยกว่าอีกด้วย (ฝ่ายเถรวาทยกย่องให้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนฝ่ายมหายานยกย่องให้เป็นพระพุทธเจ้า) ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นวาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะพรณาคูณและโทษผ่านทางเรื่องราวในคัมภีร์โดยใช้กฎแห่งกรรมมาดำเนินเรื่องที่ทั้งสองผูกพันกันมาอย่างยาวนานอันแสดงออกในชาดกและอวทาน อีกทั้งยังใช้หลักการแบ่งขั้วสองฝ่ายเป็นธรรมะกับอธรรมมาเปรียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วที่มีพระพุทเจ้าและพระเทวทัตเป็นสัญลักษณ์

3.2 ข้อวัตรและข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันทำให้เกิดการแยกตัวของสมาชิกในหมู่คณะ เช่น วัตถุ 5 ประการของพระเทวทัต และวัตถุ 10 ประการของพวกภิกษุวัชชีบุตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 446 หน้าที่ 343, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้วิจัยมีความเห็นวาทะเทวทัตและบรรดาผู้เห็นต่างในสมัยสังคายนาทั้งหลาย เมื่อมีความเห็นที่แตกต่างในวัตรปฏิบัติ ก็ได้ตัดสินใจแยกคณะออกมาเพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นและความเชื่อของตน ผู้วิจัยคิดว่าเรื่องการเป็นคู่ปรับกันระหว่างพระพุทเจ้าและพระเทวทัตน่าจะเริ่มต้นที่การไม่ลงรอยกันทางความคิด โดยเฉพาะเรื่องข้อปฏิบัติ แต่ทั้งนี้กระบวนการทางคัมภีร์ที่บันทึกวีรกรรมของพระเทวทัตที่เกี่ยวกับการลอบปลงพระชนม์และเหตุการณ์อื่นที่เกี่ยวข้องน่าจะอาศัยความไม่ลงรอยในเรื่องนี้เพื่อป้องกันการกระทำเลียนแบบในอนาคต ทั้งนี้ผู้บันทึกได้ยกหลักความกตัญญูและความสามัคคี มาเป็นสาเหตุของการบัญญัติอนันตริยกรรมและอภิฐาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) โดยเฉพาะในอรรถกถาชาดกปรากฏเรื่องความอกตัญญูของพระเทวทัตถึง 9 ชาดก มี สีลวานาชาดก (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 2 ข้อที่ 58 หน้า 58-60, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) เป็นต้น ด้วยเหตุผลที่ยกมานี้ทำให้อนุมานได้ว่าคณะสงฆ์ไม่ต้องการให้มีความแตกแยกทางความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติของหมู่คณะ การตั้งสิกขาบทและหลักธรรมมาเป็นมาตรการตัดสินจึงเป็นทางเลือกที่สมเหตุสมผลด้วยความหวังให้พระศาสนาเดิมแท้มั่นคงด้วยหลักการอันบริสุทธิ์ต่อไปในอนาคต

3.3 เนื้อหาบางตอนในคัมภีร์มีความไม่สมเหตุสมผลของเหตุการณ์ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการศึกษาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระเทวทัตเสื่อมจากฌานแต่ยังสามารถลักหินก่อนใหญ่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 7 ข้อที่ 333 หน้าที่ 174, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น ผู้บันทึกน่าจะมิวัตถุประสงค์เพื่อสร้างมาตรการบางอย่างมิให้ภิกษุอื่นนำพระเทวทัตมาเป็นต้นแบบ ถ้าลัทธิพระเทวทัตยังคงมีผู้สืบทอดอยู่ตามบันทึกของภิกษุจีนแสดงว่าเนื้อหาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะนิกายใดก็ได้บรรยายเรื่องพระเทวทัตว่าถูกธรณีสูบลงนรกอาจจะเป็นไปได้ในเชิงเปรียบเทียบหรือเชิงสัญลักษณ์ ข้อปฏิบัติของพระเทวทัตยังคงสืบทอดโดยภิกษุบางพวกอยู่อย่างน้อยก็สมัยที่ภิกษุอั้งได้ไปสำรวจ (Deeg, M., 1999) ข้อมูลเหล่านี้บ่งชี้ว่าพระเทวทัตและพวกไม่ยอมรับนับถือพระพุทเจ้าพระองค์ปัจจุบัน การวิจัยในหัวข้อพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับกับ

พระพุทธเจ้าในเชิงวิชาการจึงต้องอาศัยการตีความแบบดั้งเดิมเชิงคัมภีร์และการตีความแบบยืดหยุ่นหรือฆราวาสวิสัย ดังแสดงออกในวิธีการตีความของเรย์และบาโรที่กระทำต่อเรื่องพระเวทัตต์เป็นการตีความแบบฆราวาสโดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์และบันทึกของภิกษุจีนประกอบกัน นำข้อมูลที่ได้มาประมวลผลแล้วตีความแบบยืดหยุ่นโดยให้มีความเป็นไปได้บวกกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมประกอบ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีทัศนคติต่อพระเวทัตต์ดีกว่าฝ่ายเถรวาท ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทและ 4 นิกายที่แตกออกมาโดยแยกสายกับนิกายมหาสังฆิกะตอนสังคายนาครั้งที่ 2 นั้นมีทัศนคติต่อผู้ที่แยกนิกายคือพวกวัชชีบุตรหรือฝ่ายมหาสังฆิกะเหมือนกับคราวพระเวทัตต์เสนอวัตถุ 5 ประการและกระทำสังฆเภท ผู้วิจัยจึงได้ข้อสันนิษฐานว่า นิกายมหายานที่มีต้นกำเนิดจากมหาสังฆิกะมีทัศนคติเชิงบวกมากกว่าฝ่ายเถรวาท เพราะข้อบ่งชี้คือทัศนคติที่มีต่อผู้ที่แยกนิกายเหมือนกันและด้วยจำนวนเรื่องพระเวทัตต์ฝ่ายเถรวาทพัฒนาไปเป็นจำนวนมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของพิสวเทพ มูเคอจี (Biswadeb Mukherjee) ที่ว่าตำนานของพระเวทัตต์ในสมัยเริ่มแรกน่าจะมีแค่ 2-3 เรื่อง แต่หลังจากสังคายนาครั้งที่ 2 นิกายเถรวาทและนิกายที่แตกออกมาก็เพิ่มเติมเป็น 15 ตำนานหลัก ส่วนนิกายมหาสังฆิกะก็บันทึกไว้เพียง 2 เหตุการณ์สำคัญคือ พระเวทัตต์เสนอวัตถุ 5 ประการและกระทำสังฆเภทเท่านั้น จึงเป็นเหตุผลที่ว่าตำนานพระเวทัตต์ของนิกายมหาสังฆิกะไม่สามารถเชื่อมโยงกับตำนานของฝ่ายเถรวาทและนิกายที่แยกออกได้เลย (Mukherjee, B., 1966)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า เรื่องพระเวทัตต์โดยใช้การตีความ 2 แบบคือ แบบเคร่งครัดที่ตีความตามตัวบททางคัมภีร์กับแบบยืดหยุ่นหรือตีความแบบฆราวาสวิสัย ผู้วิจัยเห็นด้วยกับการตีความแบบที่สองเพราะทำให้ได้ข้อมูลรอบด้านกว่าแบบแรก และทำให้ได้ผลการศึกษาว่า บริบทข้อถกเถียงเรื่องพระเวทัตต์เกิดขึ้นจากเนื้อหาทางคัมภีร์ที่พัฒนามาในรูปแบบเฉพาะ เช่น ผู้บันทึกอรรถกถาขาดใช้ค่านิยมของสังคม ได้แก่ เรื่องความบริสุทธิ์ของบุคคล เรื่องนรกสวรรค์ เรื่องการบำเพ็ญบารมี และเรื่องกฎแห่งกรรมมาเป็นหลักการบันทึก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้บันทึกคัมภีร์ต้องการจะสะท้อนการกระทำของพระเวทัตต์ให้สมเหตุสมผลกับประวัติในพระไตรปิฎกว่า การกระทำของพระเวทัตต์มิใช่ความบังเอิญที่เกิดในชาติปัจจุบันเท่านั้น ผู้บันทึกคัมภีร์อาจจะมีเจตนาให้พระเวทัตต์เป็นคู่ปรับกับพระพุทธเจ้าเพื่อสร้างข้อเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่ว หรือหวังให้พระเวทัตต์เป็นบททดสอบของการสร้างบารมี ดังนั้นถ้าตีความประวัติพระเวทัตต์ตามแนวฆราวาสวิสัยแล้วก็จะทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์และหลักการบันทึกคัมภีร์ของผู้บันทึก และทำให้ทราบว่าเรื่องพระเวทัตต์มีการอย่างไรภายใต้บริบทต่าง ๆ ที่ผ่านมา สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาไกรวรรณ ชินหุตติโย ว่า “พระเวทัตต์เกิดมาเพื่อทำให้พระโพธิสัตว์ได้สร้างสมบารมีในด้านต่าง ๆ ...” (พระมหาไกรวรรณ ชินหุตติโย (ปุ่นขันธ), 2546)

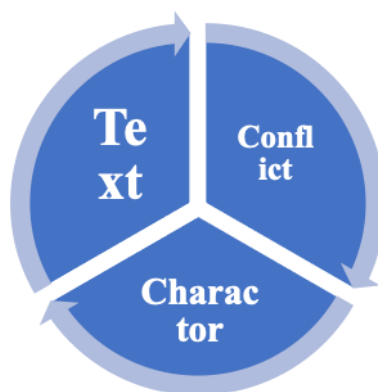
ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า พระเวทัตต์ยังคงมีชีวิตอยู่หลังจากนั้นพร้อมกับการสถาปนาข้อวัตรของตนเป็นลัทธิหนึ่งในพระพุทธศาสนา แต่เพราะขัดแย้งเรื่องข้อวัตรโดยตรงกับพระศาสดา จึงทำให้ผู้บันทึกคัมภีร์จำเป็นต้องสร้างมาตรการเชิงพระวินัยและจริยธรรมมาป้องกัน

ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นอีก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไม่ต้องการให้เกิดการกระทำให้เปลี่ยนแปลงในอนาคต งานวิจัยของบาร์และเรย์จึงสอดคล้องกันกับของผู้วิจัยด้วยสาเหตุที่ยกมา สอดคล้องกับงานวิจัยของ อ็องเดร บาร์ (André Bareau) ที่ได้วิจัยพระเวททัตในบทความชื่อ พระเวททัตและปฐมสังฆเภท (Devadatta and the first schism) ที่กล่าวว่า เรามักจะลืมพิจารณาบริบทด้านสังคมและเศรษฐกิจของแคว้นมคธในสมัยนั้น ซึ่งความเจริญเหล่านี้มีผลต่อความเป็นอยู่ของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลด้วย พระเวททัตจึงเป็นกังวลกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ต่อมาจึงเสนอข้อวัตรที่เคร่งครัดให้เหมือนสมัย พระศาสนาในยุคเริ่มแรก (Bareau, A., 1997) แต่คณะสงฆ์เดิมเห็นว่าไม่ควรจะปรับตามพระเวททัต พระเวททัตจึงแยกคณะไปถือวัตรของตนต่างหาก ทำให้คณะสงฆ์เดิมไม่พอใจ (Ray, R.A., 1999) และงานวิจัยของ เรจินัลด์ เอ เรย์ (Reginald A. Ray) ที่วิจัยเรื่องนักบุญ (พระอรหันต์) ในอินเดีย (Buddhist Saints in India) เรื่องพระอรหันต์ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์และประณาม (Saints Criticized and Condemned) เรย์มีความเห็นว่า วัตถุ 5 ประการของพระเวททัตขัดแย้งกับบริบทของนิกายเถรวาทอย่างชัดเจน เพราะพระเวททัตเป็นภิกษุฝ่ายอรัญวาสี (Forest Buddhism) ที่ตรงกันข้ามกับคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ที่เป็นภิกษุฝ่ายคามวาสี (Settled Monasticism) ถ้าพระเวททัตทำสังฆเภทก็ด้วยเหตุผลเดียวคือต้องการประพฤติวัตรที่เคร่งครัดแบบธุดงค์ ทำให้เขาและคณะไม่เป็นที่ยอมรับจากคณะสงฆ์หลัก (Ray, R.A., 1999)

องค์ความรู้ใหม่

การตีความประวัติพระเวททัตสามารถทำได้ ๒ แบบ คือ แบบตามตัวบททางคัมภีร์และแบบ ฆราวาสวิสัย

1) การตีความตามตัวบททางคัมภีร์ หมายถึง ผู้ตีความศึกษาประวัติพระเวททัตจากคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานแล้วสรุปไปตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏตามคัมภีร์ การตีความแบบ เคร่งครัดตามคัมภีร์ มีกระบวนการดังนี้ คือ

1.1) การศึกษาจากตัวบททางคัมภีร์ (Text) ได้แก่ เนื้อหา เนื้อเรื่อง เหตุการณ์ แต่จะไม่ ตรวจสอบความสมเหตุสมผลของเหตุการณ์ หรือมองความเข้ากันได้ของเนื้อเรื่องทั้งหมด

1.2) เมื่อพบข้อขัดแย้ง (Conflict) ในตัวบทให้ศึกษาและสืบนิสัยของตัวละคร (Character) ที่ ปรากฏในคัมภีร์

1.3) เมื่อทราบถึงลักษณะนิสัยของบุคคลในเรื่องแล้วจะทำให้ทราบเจตนาและการกระทำสัมพันธ์หรือสอดคล้องกับตัวบทอย่างไร ทำให้เข้าใจตัวบทได้ดีขึ้นและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของเนื้อเรื่องกับตัวละคร

1.4) การตีความแบบเคร่งครัดตามคัมภีร์ การตีความคือการพยายามทำความเข้าใจและเข้าถึงความเกี่ยวข้องดังกล่าวโดยมิได้สนใจถึงบริบทว่าจะมีส่วนขัดแย้งกันหรือไม่ การตีความแบบนี้จึงมีตัวบททางคัมภีร์เป็นตัวตั้ง ผู้ตีความมีหน้าที่ทำความเข้าใจไปตามตัวบทนั้น หากตัวบทขัดแย้งก็เป็นหน้าที่ของผู้ตีความเองที่จะต้องตีความใหม่เพื่อให้เข้าใจเจตนาที่ดีของผู้เขียน

2) การตีความแบบฆราวาสวิสัย หมายถึง ผู้ตีความเล็งเห็นถึงข้อจำกัดและความไม่สมเหตุสมผลของเรื่องบางอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ ผู้ตีความจึงแสวงหาคำอธิบายและหลักฐานเพิ่มเติมโดยพิจารณาบนพื้นฐานของความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์และบริบทของสังคม การตีความแบบฆราวาสวิสัย มีกระบวนการตีความดังนี้ คือ

2.1) การศึกษาจากบริบททางคัมภีร์ (Context) ได้แก่ เนื้อหาโดยภาพรวม การลำดับเรื่อง ความสมเหตุสมผลของเหตุการณ์

2.2) เมื่อพบว่ามีความไม่สมเหตุสมผลจึงไปสู่การตรวจสอบความขัดแย้ง (Conflict) โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้อื่น

2.3) การพิจารณาความเป็นไปได้จะใช้การวิเคราะห์จากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในเวลานั้นเข้ามาร่วมด้วย (รวมถึงศึกษาคัมภีร์ของนิกายอื่นที่ร่วมสมัยหรือมีวิวัฒนาการร่วมกัน)

2.4) เมื่อได้ใช้การวิเคราะห์ความสมเหตุสมผลประกอบกับการคาดการณ์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว จะได้ผลลัพธ์คือ บริบทของเรื่องในแนวทางใหม่ที่มีการลำดับเรื่องแตกต่างจากคัมภีร์ บริบทของเรื่องใหม่จะทำให้ได้ผลต่อมาก็คือ ลักษณะของตัวละคร (Character) ใหม่ที่ได้จากการตีความแบบฆราวาสวิสัย

2.5) และเมื่อได้ลักษณะนิสัยของตัวละครใหม่ก็จะทำให้การตีความบริบทที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นเปลี่ยนแปลงจากเดิม การตีความแบบนี้จะตีความเจตนารมณ์ของผู้แต่งด้วยว่ามีเจตนาอย่างไรต่อตัวละครดังกล่าว

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยต้องการเปิดประเด็นในการศึกษามุมมองใหม่ต่อพระเวททัต เพราะจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ทราบว่ามีการวิจัยภาษาไทยจำนวนมากที่ใช้การตีความตามตัวบทคัมภีร์แต่ขาดการตีความแบบฆราวาสวิสัย งานตีความอย่างหลังนี้พบได้ในงานเขียนภาษาอังกฤษที่มี

วัฒนธรรมการตีความแบบฆราวาสวิธีที่เข้มข้น ทำให้ได้แง่มุมอื่นของพระเทวทัตและบริบทของสังคมในสมัยพุทธกาลด้วย

บทสรุป

บทความวิจัยฉบับนี้นำเสนอการศึกษาเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ผู้วิจัยใช้การสำรวจหลักฐานเชิงคัมภีร์ ได้แก่ พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรอง รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยมีบันทึกของภิกษุจีน 3 รูป เป็นต้น การศึกษาและวิจัยในประเด็นดังกล่าวกระทำโดยใช้วิธีการตีความ 2 แบบคือ แบบตีความตามตัวบททางคัมภีร์และแบบฆราวาสวิธี ที่ต้องใช้การตีความทั้ง 2 แบบก็เพราะจะทำให้ทราบถึงบริบทของข้อถกเถียงเรื่องพระเทวทัตในฐานะคู่ปรับพระพุทเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์และพิจารณาถึงการวิเคราะห์ของผู้ศึกษาในเรื่องนี้ในเชิงวิชาการอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ผลจากการสำรวจตัวบททางคัมภีร์และการวิเคราะห์ของผู้อื่นจะทำให้ได้ประเด็นไปวิพากษ์ว่า ประวัติพระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นมีความไม่สมเหตุสมผลบางประการอย่างเช่น งานวิจัยของพระมหาไกรวรรณที่มีข้อจำกัดอยู่เพียงคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทเท่านั้นซึ่งทำให้ตีความได้แต่เพียงว่า ผู้เรียบเรียงคัมภีร์ต้องการให้พระเทวทัตเป็นเครื่องมือในการสร้างบารมีของพระพุทเจ้าเท่านั้น แต่ก็มีผู้ศึกษาประเด็นนี้จำนวนหนึ่งที่เห็นแย้งกับประเด็นดังกล่าว เช่น อ็องเดร บาโร แมกซ์ ดิก และเรจินัลด์ เอ เรย์ เป็นต้น ที่พบว่า การบันทึกประวัติพระเทวทัตทางคัมภีร์มีความไม่สมเหตุสมผลของเรื่อง เพราะพวกเขาเชื่อว่า พระเทวทัตน่าจะมีเจตนาที่ดีที่เสนอวัตถุ 5 ประการและไม่ได้คิดปองร้ายพระพุทเจ้า การตั้งคำถามต่อเจตนารมณ์ของผู้บันทึกคัมภีร์จะทำให้ทราบถึงความจำเป็นในสถานการณ์ดังกล่าวว่า เพราะต้องการให้หมู่คณะมีความเป็นเอกภาพมากกว่าที่จะสะท้อนความจริงเรื่องพระเทวทัต ส่วนผู้ตีความพระเทวทัตในชั้นหลังแบบฆราวาสวิธีก็สะท้อนตัวตนของพระเทวทัตได้สมเหตุสมผลกว่า เพราะอาศัยการวิเคราะห์ตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจประกอบกับหลักฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏในชั้นหลังอย่างบันทึกของภิกษุจีน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การวิจัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานอกจากจะต้องศึกษาจากคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิแล้ว ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาหลักฐานอื่นประกอบด้วย โดยเฉพาะถ้าศึกษาในแง่ชีวประวัติบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ถ้าเข้าถึงข้อมูลด้านบันทึกหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้จะสนับสนุนให้การศึกษามีความน่าเชื่อถือมากขึ้น ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะต้องใช้หลักการตีความมาเป็นเครื่องมือศึกษาค้นคว้า เพื่อให้สามารถเข้าถึงและเข้าใจเรื่องราวที่กำลังศึกษาได้อย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เพราะการตีความตามจริงจะทำให้สามารถเจตนาของบุคคลในประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง และเป็น การตีความที่ยุติธรรมต่อบุคคลทั้งหลายในประวัติศาสตร์นั้นด้วย

ดังนั้น ไม่ว่าพระเทวทัตจะเป็นบุคคลที่ดีหรือไม่จึงอยู่ที่มุมมองของผู้ตีความ การตีความที่ดีจะต้องใช้ความเห็นอกเห็นใจบุคคลในเรื่อง ทำความเข้าใจว่าเหตุใดคนเหล่านั้นจึงกระทำเช่นนั้น รวมถึงการทำความเข้าใจเจตนาและวัตถุประสงค์ของผู้บันทึกและรณาคัมภีร์ด้วย ผู้ศึกษาคัมภีร์ทาง

พระพุทธศาสนาในชั้นหลังในประเด็นเรื่องบุคคลควรจะมีใจกว้างและใช้การตีความแบบไม่มีอคติ 4 คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ ควรตีความแบบตรงไปตรงมาตามข้อมูลที่ได้รวบรวม อีกทั้งศึกษาประกอบกับแหล่งข้อมูลอื่นเพื่อให้ได้แง่มุมและทรรศนะอันหลากหลาย เพราะจะได้ป้องกันอคติจากการรับข้อมูลด้านเดียวและเป็นประโยชน์ต่อการเปิดโลกทัศน์ทางวิชาการอันหลากหลายเช่นกัน ดังนั้น พระเทวทัตในมุมมองของผู้ตีความจึงไม่มีผิดหรือถูกแต่ต้องอาศัยข้อมูลคือหลักฐานอ้างอิง เพื่อให้ได้พระเทวทัตในข้อสรุปตามที่ตนเองได้วิจัยมา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบการตีความประวัติบุคคลในสมัยพุทธกาลที่สำคัญ คือ การตีความ 2 แบบ คือ การตีความตามตัวบททางคัมภีร์และการตีความแบบขราวาสวิสัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาประวัติบุคคลในสมัยพุทธกาล โดยควรให้ความสำคัญกับ การตีความที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ในบริบทโดยรอบ เช่น สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และภายในองค์กรสงฆ์ การตีความเสมือนเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาทำความเข้าใจบุคคลในอดีตได้ว่า พวกเขามีเจตนารมณ์อย่างไร รวมไปถึงผู้บันทึกคัมภีร์ว่าต้องการสื่อสารกับผู้อ่านอย่างไรในประเด็นดังกล่าว สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับตัวร้ายหรือบุคคลผู้ถูกกล่าวหาในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นส่วนที่ยังขาดการศึกษาในเชิงวิชาการแบบวิพากษ์ เช่น กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์และพระอุทายีในพระวินัยปิฎก พระเทวทัตในชาดก เป็นต้น การศึกษาตัวร้ายในทางคัมภีร์ที่ดีจะต้องอาศัยการตีความผ่านมุมมองเชิงพหุวัฒนธรรมศาสตร์ จิตวิทยา บริบทของสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น การวิจัยในเรื่องตัวร้ายจะทำให้ได้แง่มุมใหม่ของบุคคลในอดีตว่ามีเหตุผลอย่างไรในการประพฤติเช่นนั้น รวมถึงทราบถึงวัตถุประสงค์ของผู้ที่เรียบเรียงคัมภีร์อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (แปล). *สังฆธรรมปฐมจริกสูตร*. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ไทย - อีเบต, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). *มิลินทปัญหาปกรณ์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 25. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2556.
- พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย (ปุ่นจันทร์). (2546). การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิริ เพ็ชรไชย (แปล). (2542). *พระคัมภีร์สารัตถะที่ปณี (แปล) ภาค 4*. กรุงเทพฯ : หจก. ทิพย์วิสุทธิ.
- สำเนียง เลื่อมใส (แปล). (2553). *มหาวิสตุททาทน เล่มที่ 1*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

- Bureau, A. (1997). Devadatta and the first schism. *Buddhist Studies Review*, 14(1), 35.
- CBETA 數位研究平台. (1988). พระมหาปิฎกโทษ. [Online]. Source: <https://tripitaka.cbeta.org/> [3 March 2024]
- Dutt, N. (1978). *Buddhist Sects in India*, second ed. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Deeg, M. (1999). The Sangha of Devadatta: Fiction and History of a Heresy in the Buddhist Tradition. *Journal of the International College for Advanced Buddhist Studies*. 2, 187.
- Jones, J.J. (1952). *The Mahāvastu translated from the Buddhist Sanskrit Volume II*. London: Luzac and Company.
- Kubo, T., Yuyama, A., tr. (2007). *The Lotus Sutra (Taisho Volume 9 Number 262)*, second ed. Berkeley: Numata Center for Buddhist Translation and Research.
- Mitra, R., tr. (1881). *The Lalita-Vistara*. Calcutta: Asiatic Society of Bengal.
- Mukherjee, B. (1966). *Die Überlieferung von Devadatta dem Widersacher des Buddha in den Kanonischen Schriften*. Munich: Kitzinger.
- Ray, R.A. (1999). *Buddhist Saints in India*, (Revised ed). Oxford: Oxford University Press.
- Willemen, C., tr. (2009). *Buddhacarita: In Praise of Buddha's Acts*. Berkeley: Numata Center for Buddhist Translation and Research.